

19. YÜZYILDA RUSYA VE OSMANLI DEVLETİ'NDE ÇEVİRİ FAALİYETLERİ ÜZERİNE

ON TRANSLATION ACTIVITIES IN RUSSIAN AND OTTOMAN STATE IN THE 19TH CENTURY

Murat YILMAZ*

Özet

19. yüzyıl hem yazın hem de düşünce hayatında oldukça önem arz eden bir çağdır. Bu dönemde edebiyatın tavan yaptığı, kültürlerin çeviri yoluyla iletişime geçip daha önceki yüzyıllara nazaran oldukça gelişme gösterdikleri bir dönemdir. Özellikle iki büyük güç olan Rusya ve Osmanlı Devleti'nin Batı merkezli kültür ithalatına ağırlık verdikleri bu dönemde bir köprü görevini gören çevirinin gelişimi hız kazanmaktadır. Rusya'da edebiyat alanında yapılan çeviriler topluma yansıtılmaya çalışılmakta, bunun yanı sıra özgün eserlerde zirveye çıkıldığı bu yüzyıl edebiyat dünyasına dünya klasiklerinin armağan edildiği bir çağ olması hasebiyle önem arz etmektedir. Osmanlı Devleti açısından da durum aynıdır. Batı ile sosyo-kültürel ilişkilerin geliştiği bu dönemde çevirilerde hem Batı hem de Doğu edebiyatlarının çevirilerine ağırlık verilir. Özellikle Batı'dan alınan edebi türler Osmanlı aydınları tarafından işlenir.

Anahtar Kelimeler: 19. Yüzyıl, çeviri, edebiyat, kültür, Rusya, Osmanlı Devleti

Abstract

The 19th century is a very important age both in literary and in thought life. This period is a time, when literature developed and when the cultures started to communicate with each other through translation and made considerable progress compared to previous centuries. In particular, the development of the translation, which served as a bridge during the period when two great powers, Russia and the Ottoman State, focused on importing Western-oriented culture, gained pace. This century, in which the translations made in the field of literature were tried to be reflected to the community and the original works showed great progress in Russia, is very important, because

* Arş. Gör, Atatürk Üniversitesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü. murat.yilmaz@atauni.edu.tr

of the fact that the world classics were presented to the literature world. The situation was also the same in terms of the Ottoman State. In this period, in which socio-cultural relations developed with the West, more emphasis was given to the translation of both Western and Eastern literatures. Especially the literary species taken from the West were processed by the Ottoman intellectuals.

Keywords: 19th century, translation, literature, culture, Russia, Ottoman State.

Giriş

Çeviri sadece bir dilden başka bir dile bir aktarım aracı değil, aynı zamanda bir kültürün başka bir kültürle etkileşim içerisine girmesi, basit bir dille anlatmak gerekiyorsa bir kültürün başka bir kültürle alışveriş yapmasıdır. Burada söz konusu iki kültürün çeviri sayesinde birbirlerini tanımasıdır. Başka bir deyişle ‘*başka dillerin tanımladığı başka dünyaların tanıtılmasıdır çeviri bu yönüyle.*’¹ Aslında çeviri ‘*değişik toplulukların, ulusların, bilim, sanat, düşünce alanındaki çabalarını birbirleriyle paylaşabilme yoludur.*’² Çeviriler toplumların kendi eserlerini ortaya koymak için yapmış oldukları bir hazırlık ve birikimin yapı taşlarını oluşturmaktadır.

Toplumlar çeviriler aracılığıyla birbirlerinden etkilenirler ve bu etkilenme sonucu sosyo-kültürel gelişmeler meydana gelir. Bu da onların kültürel ve düşünce hayatlarına yapmış olduğu etkilerden anlaşılmaktadır. Bu dönemin kültürel ve düşünce yapısına bakıldığında çevirilerde baskın olan kültürlerin izini görmek mümkündür. Burada ağır basan taraf Avrupa olmaktadır. Avrupa’nın özellikle de Fransa’nın hem Rusya hem de Osmanlı Devleti üzerindeki etkisini Fransızcadan yapılan çevirilerin çokluğundan anlamak mümkün.

Bu dönemde yapılan çeviriler ihtiyaca cevap vermek maksadıyla yapılmıştır. Toplumda karşılığı olmayan eserlerin çevirileri tercih edilmemiştir. Çevrilecek eserler seçilirken toplumun ihtiyaç duyduğu ve toplum tarafından benimsenecek eserlerin seçilmesine gayret edilmiştir. Bunun yanı sıra ihtiyaç duyulan alanlardaki eksikleri karşılamak için sık sık çeviriye başvurulmuştur. Rusya ve Osmanlı Devleti’nin özellikle bilim ve teknik konularda hâsıl olan eksikleri gidermek için çeviri eserlerden

¹ Akşit Göktürk, *Çeviri: Dillerin Dili* (10. Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s.15.

² Göktürk, a.g.e., s.15.

yararlanmışlardır. Bazen de çeviri yoluyla topluma yön vermek ve yeni fikirler aşlamak gayeleri güdülmüştür. Böyle bir iş için çeviri vazgeçilmez bir araç olarak görülmüştür.

Rusya’da Çeviri Faaliyetleri

Kültürlerarası iletişimin bir aracı olan çeviri Rus edebiyatının şekillenmesinde ve gelişmesinde önemli bir rol oynar. Rus edebiyatına bir nevi kaynaklık etmiş olan çevirinin Rus kültüründe uzun bir geçmişi vardır. ‘‘Araştırmacılar Moğol istilasından önceki Rus edebiyatının, örneğin, % 1’inden daha azını kendi yazdıkları, % 99’unu da çevirilerin oluşturduğunu belirtirler.’’^{3*}

I. Petro dönemiyle başlayan reformlar hızla bütün alanlarda etkin olmaya başlamıştır. Özellikle de Petersburg’un önem kazanması Avrupa ile direkt ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynar. Yapılan reformlarla Avrupa’daki gelişmelerin Rusya’da uygulanmaya başlaması hız kazanır.

18. yüzyılda çeviriye bir meslek gözüyle bakılırken 19. yüzyılda ise çeviriye artık bir sanat gözüyle bakılmaktadır. Ayrıca 19. yüzyıl Rusya’da çeviri ve edebiyatın altın çağıdır. Dönemin önde gelen edebiyatçıları çeviri faaliyetlerinde aktif olarak görev almışlardır, çeviriye kendi stillerini geliştirmek için bir araç olarak kullanmışlardır. Batı edebiyatını çeviri yoluyla Rus okurla buluşturan bu yazarlar çeviride farklı teknikler kullanmışlardır.

Yapılan çeviriler Rus edebiyatının gelişmesi açısından oldukça önemlidir. Özgün eserlerin ortaya konmasında çevirilerden yararlanılmış, bu çeviriler kendi eserlerini ortaya koymak için bir araç olarak kullanılmıştır. Çevirilerin ağırlıklı olduğu alanlar dönemsel olarak bakıldığında değişiklik gösterebilmektedir. Bu açıdan yapılan çevirilere bakıldığında ‘‘18’inci asır başlarına kadar Rus edebiyatı yalnız dini şiirler ve halk romanlarından ibaretti.’’⁴ Dönemin önde gelen aydınları farklı alanlardan yaptıkları çevirilerle Rus toplumunu aydınlatma yoluna gitmişlerdir. ‘Drujinin, Akeharumov, Soloviev, Alman filozofları hakkında tahlili eserler ve bazı tercümeleer vücuda getirdiler.’⁵

³ I. S. Alekseyeva, *Vvedenie v perevodovedenie*, Izdatelskiy tsentr «Akademiya», Moskova 2004, s.81.

* Makalede Rusça kaynaklardan yapılan çeviriler tarafımca Türkçeye çevrilmiştir.

⁴ Hilmi Ziya Ülken, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* (1. Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s.228.

⁵ Ülken, a.g.e., s.229.

Bu dönemde çevirileri yapanlar arasında genelde tanınmış yazar ve şairleri görmekteyiz. “*Dostoyevski'nin büyük kardeşi Michel, Alman şairleri Schiller ve Goethe'nin bütün eserlerini tercüme ettiği...*”⁶ ve bu şekilde Batı düşüncesi anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu dönemin önde gelen yazar, şair ve çevirmenleri arasında Puşkin ve Lermantov önemli bir yer tutar. Puşkin gibi Rusçayı sonradan öğrenen yazarlar Batı kültürünü daha iyi bildiklerinden bunu çeviride kolaylıkla aktarabilmişlerdir. Bunların yapmış oldukları çeviriler hem Rus ve Batı kültürlerinin sentezi açısından hem de bunu daha büyük kitlelere yaymaları açısından önemlidir.

Dönemim önde gelen çevirmenleri arasında Gavril Romanoviç Derjavin, N. Gnediç, V. G. Belinskiy, Nikolay Karamzin ve Jukovskiy'i sayabiliriz. Bunlar arasında önemli bir yeri olan Jukovskiy, Fransızca, Almanca, İngilizce, Latince'den çeviriler yapmıştır. Puşkin'in deyimiyle çevirinin dâhisi olan V. Jukovskiy pek çok eseri farklı dillerden çevirerek bunları Rus edebiyatına kazandırmıştır. “*Jukovski bir taraftan Rusya'ya romantizminin belli başlı eserlerini naklederken, bir taraftan da Odyssee'yi tercüme ediyordu. Paul et Virginie'i, Schiller'in trajedilerini, Firdevsî'nin Şehname'sinden mühim parçaları nakletmek suretiyle dünya edebiyatının şaheserleriyle temas temin ediyordu.*”⁷

Karamzin'e göre çeviri yazarın kendi stilini geliştirmesi için bir okul hükmündedir. Çünkü bu şekilde yazar kendini geliştirebiliyordu. Bu dönemde çeviriye olan bakış açısında önemli değişikliklerin olduğunu görmekteyiz. Ayrıca bu dönemde çeviri bir sanat olarak görüldüğünden farklı tekniklerin kullanımı gibi konularda tartışmalar yaşanmıştır. Daha önceki yüzyıllarda çeviri ihtiyaç kaynaklı yapıyorken, çeviride amaç verilmek istenen mesajın verilmesi olarak algılanırken bu dönemde çeviri sanat olarak algılanmış, kaynak metin ile hedef metinde uygulanan stiller mercek altına alınmış ve bu konuda tartışmalar yaşanmıştır.

Bu devirde serbest çeviri ve birebir çeviri teknikleri üzerine tartışmalar yaşanmıştır. Kimi yazar-çevirmen birebir tekniğini savunurken kimi yazar da serbest çeviri tekniğini savunmuştur. Karamzin (Nikolay Karamzin) ve Jukovskiy (Vasiliy Jukovskiy) serbest çeviri tekniğini savunanların başında gelir. Bu teknikle yapılan çevirilerde ‘kendi kültürüne uydurma’ eğilimi ağır basmaktadır. Kimi zaman yabancı dilden Rusçaya

⁶ Ülken, a.g.e., s.230.

⁷ Ülken, a.g.e., s. 229.

çevrilen bir eserdeki kahramanların adları Rusça adlarla değiştirilir, olayların geçtiği yerler de Rusya'daki yerlerle değiştirilir.

*“Alman şair Gottfried August Bürger’in ‘Eleonora’ eserindeki kadın kahraman olan Eleonora, bu eserin 1808 yılındaki Rusçaya çevirisinde eserin orijinalindeki ulusal değerlerle birlikte ilk önce Lûdmila’ya dönüşür, daha sonra ise eserin orijinal halinden sadece ölü bir damat adayıyla buluşma motifinin kaldığı bu motiflere dayanarak Svetlana (1808 – 1812 yıllarında) ortaya çıkmaktadır ve bunun (bu buluşmanın) da rüyada gerçekleştiği, sonunda 1831 yılında (Rusçaya yapılan çevirilerde) kadın kahraman tekrardan Eleonora’ya dönüşmektedir ve olması gerektiği gibi XVIII. yy. Almanya’sında ortaya çıkmaktadır.”*⁸

Aynı eserin farklı dönemlerde aynı kişi tarafından tekrardan çevrilmesi çeviri üzerine farklı yaklaşımların sonucu olmuştur. Bu konuda edinilen birikimler çeviride yeni tekniklerin geliştirilmesine zemin hazırlamaktadır. Bu konuda Jukovskiy’nin çevirmiş olduğu bir eserin ‘kendi kültürüne uydurma’ eğiliminde olduğundan kaynaklanmaktadır.

*“Jukovskiy edebi hayatına başladığında Fransızların XVIII. yüzyıldaki kaynak metni ‘mükemmelleştirme’ gereği duyan bir iş olarak çeviriye olan bakış açısına daha yakındır. Bu ‘mükemmelleştirme’ de eninde sonunda kaynak metin üzerinden bireysel eserlerin oluşmasına neden olabilir.”*⁹

Bu ve buna benzer kendi kültürüne uydurma eğiliminin ağır bastığı dönemlerde buna benzer çevirileri görmek mümkündür. Bu eğilimin ağır bastığı dönemlerde bu şekilde çeviri yapan Jukovskiy de daha sonra çevirilerde eserde geçen ulusal motiflerin korunması gerektiğini anlamış ve böylece 1831 yılında aynı eseri tekrardan aslına bağlı kalarak çevirmiş ve eserin kadın kahramanını da eserin aslında verildiği şekilde – Rusça isimlerle değiştirmeden – çevirmiştir.

*“Jukovskiy çevirmenlik hayatında 1810’lu yıllardan itibaren (yani Puşkin’den ayrı olarak daha ilk başlarda) kaynak metindeki olayların geçtiği zaman ve yerlerle (...) ilgili simgelerin aktarımına daha sonraları daha çok dikkat ederek klasik çeviri tekniğinden, ‘kendi kültürüne uydurma’ tekniğinden vazgeçmeye başlıyor.”*¹⁰

⁸ L. L. Neliubin, G.T. Khukhuni, *İstoriya i Teoriya Perevoda v Rossii*, İzdatelstvo MGOU, Moskva 2003, s.61.

⁹ A. V. Fedorov, *Osnovi obshey teorii perevoda (lingvisticheskie problemi)*, (5. baskı), İzdatelskiy dom «FİLOLOGIYA TRI», Moskova 2002, s. 60.

¹⁰ Fedorov, a.g.e., s. 65-66.

Bazen de aynı eser farklı kişiler tarafından çevrilmiştir. Gottfried August Bürger'in 'Eleonora' adlı eseri hem Vasiliy Jukovskiy hem de Petr Andreyeviç Katenin tarafından 'kendi kültürüne uydurma' tarzında eserin aslında verilen isimden farklı olarak çevrilmiştir. Vasiliy Jukovskiy 'Lûdmila' olarak çevirirken Pyotr Katenin de 'Olga' olarak çevirmiştir. '*Edebi bakış açısına göre 'arkaik'* olan, yani Karamzinizm*'in karşıtı olan Katenin, Jukovskiy'nin 'Lûdmila'sı çıktıktan sonra (Gottfried August Bürger'in) 'Eleonora' adlı eserini eleştirel olarak Jukovskiy'nin taklidi olan kendi versiyonu 'Olga'yı yayımladı.*'¹¹

Serbest çeviri tekniği politik eserlerin çevirisinde de kullanılmıştır. Çeviri bazen de propaganda amaçlı kullanılmıştır. V. Kuroçkin, D. Minayev, M. Mihaylov gibi çevirmenler özellikle serbest çeviri yöntemiyle politik içerikli eserlerin çevirileriyle öne çıkmışlardır. '*Derjavin, Horatius'un "Beatus ille qui procul negotiis" adlı şiirini "Kırsal Yaşama Övgüler" (Похвала сельской жизни) (1798) başlığıyla yaptığı serbest çeviride ilkin aslına az çok sadık kalırken, sonrasında aslından uzaklaşıyor...*'¹²

Yapılan çevirilerde yazarlar kendilerince değişiklikler yapmaya gitmişlerdir. Bazen olaylar Rusya'da yaşanmış gibi verilirken bazen de yazarın güya veremediği imgelerin nasıl verilmesi gerektiği vurgulanırdı.

'*Puşkin'in XVII-XVIII yüzyıl şairlerinden yaptığı çeviriler çoğu zaman bu eserlerin yazarlarıyla tartışma şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Puşkin, sanki fikre ve temaya heyecan ve keskinlik duygularını vererek bunların gerçek anlamda nasıl işlenmesi gerektiğini gösterircesine Fransız şair Évariste de Parny'nin edebi anlamda pek önemli olmayan şiir veya epigramlarını kısaltır, düzeltir ve düzenlerdi.*'¹³

Osmanlı Devletinde Çeviri Faaliyetleri

Teknolojinin gelişmesi iletişimle doğru orantılıdır. İletişimde de dil etkeni belirleyici rol oynamaktadır. İletişimde dil engelini aşmak için çeviriye başvurulmuştur. 19. Yüzyılda yapılan sosyo-kültürel ilişkilerin daha çok gelişmesi toplumların birbirlerinden etkilenmelerine neden olmuştur.

* Arkaik – Yu. N. Tınyanov tarafından üretilmiş olan bir terim.

* Karamzinizm- 1790-1820'li yıllarda Rus edebiyatında olan bir akım.

¹¹ L. L. Neliubin, G.T. Khukhuni, *İstoriya i Teoriya Perevoda v Rossii*, İzdatelstvo MGOU, Moskva 2003, s.66.

¹² A. V. Fedorov, *Osnovi obshey teorii perevoda (lingvisticheskie problemi)*, (5. baskı), İzdatelskiy dom «FILOLOGIYA TRI», Moskova 2002, s. 59.

¹³Fedorov, a.g.e., s. 62.

19. YÜZYILDA RUSYA VE OSMANLI DEVLETİNDE ÇEVİRİ FAALİYETLERİ ÜZERİNE

Bu devirde yapılan çevirilerin genel özelliklerine bakıldığında toplumu yönlendirmek ve yeni fikirler aşlamak gibi amaçlar olduğu görülebilir. Yapılan çeviriler hem yeni kavramların hem de yeni tarz ve üslupların edebiyata girmesini sağlamıştır. Bu da aydınların yeni arayışlara girmeye itmiştir. Yapılan çeviriler sonucunda Türkçenin gelişmesi için çalışmalar yapılmış, dile işlevsellik kazandırmak için de yeni kurallar getirilmiştir. Şinasi'nin yapmış olduğu çalışmalar gibi. (İmla kuralları, büyük harf, küçük harf kullanımları gibi).

Bu dönemde Avrupa devletleriyle ilişkilerin gelişmesi ve Batı dillerinden yapılan çevirilerin artması paralellik gösterir. Avrupa'yla yaklaşma sonucu Avrupalı tarzda eserler ortaya konmaya çalışılmıştır. Edebiyat hayatımıza giren tiyatro ve roman bunların başında gelmektedir. Bu gelişmeleri daha yakından takip etmek için Avrupa'ya öğrenci ve devlet adamı gönderilmiştir. 'Aynı şekilde Osmanlı yönetici ve aydınları Batının yakaladığı gelişimi kendi ülkelerinde de gerçekleştirmek amacıyla bu işe girilmişlerdir.'¹⁴

Çeviriler toplum tarafından benimsendiğinden bazı eserlerin çevirisi yıllar sonra başka çevirmenler tarafından tekrardan yapılmıştır. Bu da çevirilerin toplumda bir karşılığının olduğunun göstergesidir. Devlet çevirilere desteğini sürdürmüş, ama bunun yanı sıra çevirileri denetlemeyi de ihmal etmemiştir. "Nizamname ile kitap basımının denetlenmesi konusunda Meclis-i Maarif yetkilendirilmiştir. Meclis-i Maarif'in denetiminden sonrasında kitapların basım ve yayını uygun görüldüğü takdirde öngörülen ruhsatname ilgili yayınevine verilmektedir. 1879'da ise Maarif Nezareti bünyesinde Telif ve Tercüme Dairesi kurulmuştur. 30 Aralık 1881 tarihinde bu daire Matbaalar İdaresi ile birleştirilmiş ve yerine Encümen-i Teftiş ve Muayene Kurumu oluşturulmuştur. Bu kurumun yetki alanı, kitap ve risalelerin basım öncesi denetimine ek olarak, gümrüklerde veya postanelerde bulunan kitap muayene memurlarının içeriğini tespit edemediği kitapları denetlemektir."¹⁵

¹⁴ İzzet Şeref, "Tanzimat Dönemi'nde Bir Aydın Olarak Ahmet Mithat Efendi Ve Düşünce", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research), Cilt: 7, Sayı: 31, Volume: 7, Issue: 31, s.279-288, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt7/sayi31_pdf/Idil_edebyat/seref_izzet.pdf

¹⁵ Ayşe Banu Karadağ, "Tanzimat Döneminden İkinci Meşrutiyet Dönemine Kadın Çevirmenlerin Çeviri Tarihimizdeki "Dişil" İzleri", HUMANITAS- Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı - Number: 2, Güz / Autumn, Tekirdağ, 2013, 105-126, <http://humanitas.nku.edu.tr/article/view/5000107675/5000100465>

Bu dönemde farklı dillerden yapılan çeviriler edebiyat dünyasına da bir renklilik katmıştır. Bu devirde yapılan çevirilerin çoğunluğu çağdaş yazarlardan yapılmıştır. Yapılan çevirilere bakıldığında ilk sırayı Fransızca almaktadır. Ama Fransız edebiyatının yanı sıra Rus edebiyatının da çevirilerle okuyucuya sunulduğuna şahit olmaktayız. Özellikle Madam Gülnar mahlaslı Olga Sergejevna Lebedeva'nın Tolstoy, Puşkin, Lermantov gibi ünlü Rus edebiyatçıların eserlerini Rusçadan Türkçeye çevirmesi Türk edebiyatının yeni kültürlerle ve edebiyatlarla tanışmasını sağlamıştır.

Dönemin önde gelen aydın ve edebiyatçıların çeviri faaliyetlerinde bizzat görev almaları çevirinin daha büyük kitlelere ulaşmasında etkin olmuştur. Bu da yeni fikirlerin ve edebi türlerin Osmanlı toplumunda yayılmasında rol oynamıştır.

Yapılan çevirilerin çoğu bölüm bölüm gazetelerde çıkmış, sonrasında ise bir kitap halinde basılmıştır. Bazen de bazı eserlerin yıllar sonra farklı kişiler tarafından çevrildiğini görmekteyiz.

Bu dönemde çevrilen eserlerden bazıları

	Eserin Orijinal Adı-Yazarı	Eserin Adı	Çeviren Kişi-Çevirdiği Yıl
1	Telemaque (Fenelon)	Telemak ¹⁶	Yusuf Kamil Paşa-1859 (1862'de yayımlanır) Ahmet Vefik Paşa-1880
2	Les Misérables (Victor Hugo)	Sefiller- Hikaye-i Mağdurin	Münif Paşa ve Şemsettin Sami-1862
3	Le Comte de Monte Cristo (Alexander Dumas)	Monte Cristo Kontu	Teodor Kasap -1871
4	La Dam O Kamelya (Alexander Dumas)	Kamelyalı Kadın	Ahmet Mithat Efendi-1880 Ahmed Rasim-1895
5	Graziella (Alphonse de Lamartine)	Graziella ¹⁷	Ali isimli biri-1871 Yusuf Neyyir-1878
6	Robenson Crouse (Daniel Defeo)	Hikaye-i Robinson	Vakanüvis Ahmet Lütü (1864)
7	Atala (Chateaubriand)	Atala	Recaizade Ekrem-1864
8	Emile (J.J. Rousseau)	Emile	Ziya Paşa-1870
9	Le Lac	Göl	Sadullah Paşa

¹⁶ Fenelon'dan Yusuf Kamil ve Paşa ve Ahmet Vefik Paşa bu eseri çevirmiştir. Yusuf Kamil Paşa'nın yaptığı çeviri edebi nitelikten uzaktır. Özet niteliğindedir. Mecmua-ı Fünun'da yayınlanmıştır. Ahmet Vefik Paşa'nın çevirisi ise tam ve edebi bir çeviridir. Ceride-i Havadis'te yayınlanmıştır.

¹⁷ Ali isimli biri Lamartine'den çevirmiştir. Ermeni harfleriyle Türkçe olarak basılmıştır.

19. YÜZYILDA RUSYA VE OSMANLI DEVLETİNDE ÇEVİRİ FAALİYETLERİ ÜZERİNE

	(Alphonse de Lamartine)		
10	Демон-Лермонтов Михаил Юрьевич	Lermontof'un İblisi	Madam Gülnar
11	Семейное счастье- Толстой Лев Николаевич	Familya Saâdeti	Madam Gülnar

Yapılan bu çeviriler Türk edebiyatında ilk olmaları açısından oldukça önemlidir. Yusuf Kamil Paşa'nın Telemak'ı gibi. Türk edebiyatı çeviriler sayesinde yeni edebi türlerle de tanışma imkânı bulmuştur. Yapılan çeviriler ilkin bilim, teknik ve diğer ihtiyaç duyulan alanlardan yapılırken daha sonraları yapılan çeviriler ise edebiyat ağırlıklı olmuştur. Bunlardan roman türü çeviri yoluyla edebiyatımıza girmiş olup daha sonraları taklit yoluyla ilk romanlar yazılmış ve bu tür giderek gelişmiştir.

Bu devirde edebi eserler dışında yapılan çevirilerde askeri alanda yapılan çeviriler ilk sırada yer alır. Avrupa'nın bilim ve teknik alanlarında önde olması devletin bu alanlardan çeviri yapmaya itmiştir. *“19.yüzyılda çevirisi yapılan yapıtların büyük bir kısmı genelde askerlikte ıslah amaçlı kullanılacak teknik çevirilerdir.”*¹⁸ Fransız askeri terimlerinin özellikle bu dönemde yoğun olarak kullanıldığı ve askeri eğitim kurumlarında ders verenler arasında tercümanları da görmek mümkündür. Bazen de yabancı bir eğitmen tercüman eşliğinde ders verirdi. Özellikle de askeri konulardaki eserlerin çevirileri devlet tarafından yaptırılırdı. *“Tanzimat devrinde daha ziyade askerlik, riyaziye etrafında devlet için zaruri eserler tercüme ettirilmiştir.”*¹⁹

Bu devirde yapılan çeviriler sadece Batı eksenli olmayıp aynı zamanda Doğu edebiyatından çeviriler de hız kazanmıştır. Hatta *“Garp ilim ve felsefesinden nakiller yapıldıkça Şark'a karşı da alaka çoğalmış, hatta Osmanlı devrinin ilk asırlarında görülmedik bir derecede zengin ve mütenevvi tercüme yapılmıştır.”*²⁰

Bu alanda yapılan çevirilerle eksiklikler giderilmeye çalışılmış ve dil bilen eleman yetiştirmek için gayret sarf edilmiştir. Farklı alanlarda yapılan çevirilerle gelişme gösterilmek istenmiştir. Bu faaliyetlerle toplumun farklı kültürleri tanıması sağlanmış, Avrupa ve diğer ülkelerdeki bilimsel ve kültürel faaliyetler çeviri yoluyla taklit edilmeye çalışılmıştır.

¹⁸ Sakine Eruz, *Çok Kültürlülük ve Çeviri-Osmanlı Devleti'nde Çeviri Etkinliği ve Çevirmenler* (1.Baskı), Multilingual, İstanbul 2010, s.100.

¹⁹ Hilmi Ziya Ülken, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* (1. Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 239.

²⁰ Ülken, a.g.e., s. 242.

Çeviri ihtiyacını karşılamak amacıyla farklı kurumlar kurulmuştur. Bunlardan en önemlisi 1821 yılında II. Mahmut'un kararıyla kurulmuş olan Tercüme Odası'dır. "...II. Mahmut konuya önem veriyordu. Nitekim 20 Recep 1236/23 Nisan 1821'de tercüman yetiştirmek ve Babiali memurlarından dil öğrenmek isteyenlere yabancı dil öğretmek amacıyla Tercüme Odası kurulması için bir Hatt-ı Hümayun yayınladığı gibi, odanın başına getirilecek olana ayda 500 kuruş maaş verilmesi için Defterdar' a buyrultu yazıldı."'²¹

Yapılan düzenlemeyle Müslüman tercümanların ve dil bilen memurların yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Bu odanın çalışmaları belirli esaslara bağlanmış, burada eğitim göreceklere nasıl çalışacakları ve ne tür gruplandırılmaları dahil olacakları nizamnamelerle belirlenirdi.

"Tercüme Odası'nın tespit edebildiğimiz ilk nizamı 17 Aralık 1824'te yapılmıştır. Buna göre Tercüme Odası ilk kuruluş yılında biri Beylikçi Efendi'nin nezaretinde dil öğrenecek memurların devam ettiği Lisan Odası ve diğeri de buradan mezun olup tercüme işleriyle meşgul olacak mütercimlerin çalıştığı Tercüman Odası olmak üzere iki birimden oluşmaktaydı. Lisan Odası'nda dil öğrenen memurlar mütercim olarak Tercüman Odası'na alınır ve burada eksikliklerini tamamlarlardı.

Bu mütercimler Tercüman Odası'nda tercümeleri "tebyiz" ve ceridelere kayd etmek ve boş kaldıklarında birbirleriyle Fransızca konuşup dil bilgilerini ilerletmek zorundaydılar. Tercüman Odasından birisi bir memuriyete atandığı zaman yerlerine Lisan Odası'ndan birisi atanacak ve böylece Tercüman Odası bağımsız bir kalem haline getirilecektir. Tercüman Odası'nda tercüme edilen evrakın evvelki gibi kaybolmayarak kaydı tutulacak, evrakın müsvedde ve asılları torbalarda muhafaza edilecekti. Tercüman Odası mensuplarına ait olan maaşlar da kişilere değil memuriyetlerine ait olacaktı. Tercüme Odası'ndan çalışan mütercimler izinsiz olarak göreve gelmediklerinde ya da tercüme ve tekellüme "ez can-ı dil" çalışmadıkları zaman Oda'dan atılacak ve yerine Lisan Odası'ndan diğeri atanacaktı."'²²

Bu kurum hem çeviri faaliyetleri açısından hem de dış devletlerle ilişkilerde önemli görevler üstlenmiştir. Burası hem diplomatik ilişkilerde hem de yabancı dil bilgisi gerektiren durumlarda çeviri işlerinde Müslüman

²¹ Cahit Bilim, "Tercüme Odası", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı 1, 1990, 029-043, //http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1150/13495.pdf

²² Sezai Balcı, *Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-I Ali Tercüme Odası*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.

tercümanların eğitildikleri ve görev yaptıkları bir yerdir. Dil bilgilerini geliştirmek isteyen memurlar belli bir seviyeye geldiklerinde ihtiyaç görülmesi halinde Divan-ı Hümayun 'da görevlendiriliyordu. Ayrıca bu dönemde Avrupa ile ilişkilerin gelişmesiyle yazışmalarda bir artış olmuştur. Bu artışla beraberinde çeviriye ihtiyacı da getirmiştir. Ayrıca Avrupa ülkelerindeki elçiliklerde görevlendirilen memurlar buradaki dil bilen elemandan tahsis ediliyordu. Avrupa devletleriyle diplomaside gelişmenin olması beraberinde tercüme olan ihtiyacı da artırmıştır. Bu sebeple burada çalışanların sayısı artırılmış ve maaşlarda da artışa gidilmiştir. *'Böylelikle diplomatik ilişkilerde yabancı dil bilen personele duyulan ihtiyaç Tercüme Odası'nun prestijinin yükselmesine yol açmıştır.'*²³

Tercüme Odası için Batı tipi aydının yetiştiği bir yer demek yerinde olacaktır. Burada yetişenlerin çoğu Avrupa'da belli bir süre kalmış, ya da elçilik aracılığıyla oralarda hizmetler yapmıştır. Ayrıca bu kurumda çalışıp ta daha sonraları devletin üst kademelerinde görev almış kişiler de oldukça fazladır. Tercüme Odasında yetişmiş bazı ünlü kişiler olarak şunları sayabiliriz: Ali Paşa, Fuad Paşa, Safvet Paşa, Namık Kemal, Ahmet Vefik Paşa, Sadık Rıfat Paşa, Agah Efendi, Ziya Paşa, Mehmet Namık Paşa, Münif Paşa, Ethem Pertev Paşa.

Sonuç

Bir iletişim aracı olan çevirinin birbirine komşu iki ülke olan Rusya ve Osmanlı Devleti'nde edebi ve sosyal hayatın şekillenmesinde oynadığı rol oldukça büyüktür. Bunu hem kültürel hem de sosyal hayatta görmek mümkündür. Batı'nın gelişmişliğini çeviri yoluyla ithal etme çabaları çeviriyle hayata geçirilmiştir. Bu yapılırken farklı kişiler tarafından farklı metotlar kullanılmıştır. Özellikle çeviri konusunda farklı tekniklerin kullanılması farklı anlaşılmalara yol açmış, bazen de aynı eserin yıllar sonra yeniden çevrildiği görülmektedir. Rusya ve Osmanlı Devleti'nde buna benzer örneklerde paralellikler görülür. Bu şekilde çeviri üzerine tartışmaların olduğu ve bu tartışmalar sonucu çeviri üzerine incelemelerin yapıldığına şahit olmaktayız. Çeviri bir nevi söylenmek istenip de söylenemeyen şeylerin söylenme aracı olmuştur. Edebi hayatın yeniden şekillenmesinde ve farklı türlerle tanışmasında çeviri etkin olmuştur.

²³ Balcı, a.g.e.

Kaynakça

- Göktürk, Akşit, *Çeviri: Dillerin Dili* (10. Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.
- Alekseyeva, I. S., *Vvedenie v perevodovedenie*, Izdatelskiy tsentr «Akademiya», Moskova 2004.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* (1. Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.
- Neliubin, L.L., Khukhuni, G.T., *İstoriya i Teoriya Perevoda v Rossii*, İzdatelstvo MGOU, Moskva 2003.
- Fedorov, A. V., *Osnovi obshey teorii perevoda (lingvisticheskie problemi)*, (5. baskı), Izdatelskiy dom «FİLOLOGİYA TRI», Moskova 2002.
- Şeref, İzzet, “*Tanzimat Dönemi’nde Bir Aydın Olarak Ahmet Mithat Efendi Ve Düşünce*”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research), Cilt: 7, Sayı: 31, Volume: 7, Issue: 31, s.279-288, http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt7/sayi31_pdf/1dil_edebiyat/seref_izzet.pdf
- Karadağ, Ayşe Banu, “*Tanzimat Döneminden İkinci Meşrutiyet Dönemine Kadın Çevirmenlerin Çeviri Tarihimizdeki “Dişil” İzleri*”, HUMANITAS- Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı - Number: 2, Güz / Autumn, Tekirdağ, 2013, 105-126, <http://humanitas.nku.edu.tr/article/view/5000107675/5000100465>
- Eruz, Sakine, *Çok Kültürlülük ve Çeviri-Osmanlı Devleti’nde Çeviri Etkinliği ve Çevirmenler* (1.Baskı), Multilingual, İstanbul 2010.
- Bilim, Cahit, “*Tercüme Odası*”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı 1, 1990, 029-043, [//http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1150/13495.pdf](http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1150/13495.pdf)
- Balcı, Sezai, *Osmanlı Devleti’nde Tercümanlık ve Bab-I Ali Tercüme Odası*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.

